
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 341.231.14:342.7:005.44

Д. С. Крилова

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Запорізького національного університету

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Статтю присвячено загальнотеоретичному аналізу напрямів розвитку прав людини в умовах глобалізації. Досліджено сучасне міжнародне та українське законодавство, а також стан захищеності прав людини в окремих країнах ЄС. Аналіз відповідних напрямів розвитку здійснено з позицій взаємозв'язку моральних і правових норм. Виявлено проблеми та перспективи розвитку правозахисної діяльності.

Ключові слова: глобалізація, мораль, права людини, універсалізація, міжнародні організації, транснаціональні корпорації.

Постановка проблеми. Глобалізація спричинила бурхливий розвиток законодавчих норм у галузі прав людини, однак практична реалізація цих приписів за сучасних умов залишається досить проблематичною. Посилення співробітництва держав у рамках низки урядових і неурядових міжнародних організацій покликано знизити кількість порушень прав людини на світовому й регіональному рівнях. Відповідні зміни дозволяють виокремити загальні напрями розвитку прав людини, що є спільними для багатьох країн світу.

Метою статті є аналіз напрямів розвитку прав людини в умовах глобалізації. Обрана тема є особливо актуальною з огляду на появу великої кількості нових правових норм, що регулюють сферу захисту прав людини, і водночас високий показник кількості порушень цих прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання напрямів розвитку прав людини певною мірою відображено у працях таких учених: О.В. Батанова, С.І. Максимова, Н.М. Марченко, П.М. Ра-

биновича, Т.Л. Сироїд, Л.Г. Удовика та ін., а також у науковому доробку молодих дослідників О.Є. Аврамової, О.С. Жидкової, В.Р. Щавінського, М.М. Щирби та ін.

Виклад основного матеріалу. Сучасний досвід переконливо свідчить про зростання міжнародної співпраці у законодавчій сфері, що, у свою чергу, спричинило розвиток правових норм щодо захисту прав людини та появу великої кількості міжнародних організацій, покликаних певним чином сприяти такому захисту: ООН, ЮНІСЕФ, МОП, ВОЗ, ОБСЄ, НБСЄ, Європейський суд із захисту прав людини та ін. Вітчизняні вчені відзначають ускладнення системи міжнародного правового регулювання прав людини [1; 2]. Воно полягає у тому, що в умовах глобалізації захист прав людини виноситься як на національний, так і на міжнародний рівень. Формуються численні як урядові, так і неурядові міжнародні організації, що покликані сприяти захисту відповідних прав. На думку Л.Г. Удовики, глобалізація прав людини відображає зростання і поглиблення загальної залежності, що об'єктивно визначається нови-

ми викликами цивілізації, які вимагають спільної діяльності людей, що виходить за державні, соціокультурні, конфесіональні, національні й інші бар'єри [3, с. 620]. Як слушно зазначає Т.Л. Сироїд, найвизначніших результатів із міжнародної співпраці було досягнуто у Європі [1, с. 80].

Тенденція ускладнення правового регулювання прав людини і зростання міжнародної співпраці у цій сфері є позитивною, оскільки лише активне міжнародне співробітництво може забезпечити подолання проблем у галузі захисту прав людини.

Універсалізацію прав людини вчені визначають як усезагальний, усеохоплюючий характер прав людини, різносторонність та адекватне застосування до будь-якої людини, соціуму незалежно від їхніх особливостей. Універсалізація також означає адекватне сприйняття прав людини й однакове їх застосування як на глобальному, так і на кожному з регіональних рівнів [4, с. 384; 5, с. 106]. На думку С.І. Максимова, відомого вітчизняного фахівця з універсалізації, права людини виникають незалежно від юридичних установлень і лише визнаються у законодавстві (у широкому сенсі) як вираз моральної гідності людини. Вони спрямовані на утримання найважливіших цінностей людського життя й утвердження людини як найважливішої цінності. Це такі права, від яких людина не може відмовитись, дотримання яких може вимагати від кожного [6, с. 115]. Також учений зазначає, що саме універсалізація є напрямом правової політики стосовно прав людини в міжнародному вимірі. Об'єктивною основою універсалізації прав людини є їх фактичне поширення, яке здійснюється у формі темпорального, когнітивного і функціонального поширення. Під темпоральною (історичною) універсалізацією прав людини слід розуміти не тільки певний прогрес у сприйнятті свободи, а й політичні стандарти виправдання. Когнітивне поширення прав людини означає поширення знання про права людини, внаслідок чого всі політичні дискусії на міжнародній арені починаються (нехай навіть лише на словах) навколо прав людини. Функціональна універсалізація прав людини пов'язана з корисністю їхнього захисту у практич-

ному аспекті. Правові системи ґрунтуються на свободі, тому будь-яка правова система працює краще, якщо вона поважає принаймні деякі права людини [6, с. 115].

Хоча універсалізація прав людини і є визнаною науковцями тенденцією сучасного міжнародного законодавства, проте нині ступінь захисту прав людини досить суттєво різниться від країни до країни. Так, згідно із статистикою звернень до Європейського суду з прав людини кількість позовних заяв, поданих проти тієї чи іншої країни, виглядає таким чином: Україна – 19,5%, Італія – 14,4%, Російська Федерація – 14,3%, Туреччина – 13,6%, Румунія – 4,9%, Сербія – 3,6%, Грузія – 3,3%, Угорщина – 2,6%, Польща – 2,6%, Словенія – 2,4%, інші 37 країн Європи – 18,7% [7, с. 167].

Зауважимо, що це лише статистика звернень до Європейського суду, а відповідно, по-перше, може бути показником лише для європейського регіону, і, по-друге, вона не охоплює ті порушення, що залишилися поза увагою відповідного суду. Ця статистика є досить невтішною для України. Відмінність між кількістю позовів є вражаючою, навіть зважаючи на кількість населення тієї чи іншої держави. Отже, говорити про універсалізацію прав людини в реальному, практичному, а не декларативному сенсі ще зарано. Проте ми не можемо не погодитись із думкою, що через недосконалість інститутів здійснення прав людини в деяких країнах не слід відкидати саму ідею універсалізації [6, с. 116]. Отже, тенденцію універсалізації прав людини також можна зарахувати до позитивних.

Поряд з універсалізацією у розвитку прав людини в умовах глобалізації простежується тенденція до зміни суб'єкта контролю у сфері прав людини. Так, З. Бауман зазначає, що тривогу викликає такий негативний аспект глобалізації, як незахищеність людей від свавілля великих компаній, які піклуються не про інтереси своїх працівників та довкілля, а насамперед про ринкову вигоду. Вчений пише, що закон у таких випадках на боці економічних структур, проте з морального погляду подібна ситуація є досить негативною [8, с. 15]. Схожу думку висловлює і

М.Ю. Щирба, яка наголошує, що зміна суб'єкта контролю у сфері прав людини має дві складові: по-перше, зменшення ролі держави, державної влади окремої країни стосовно права, правового регулювання і прав людини; по-друге, держава втрачає свої позиції через появу на міжнародній арені інших «нестандартних» систем управління, тобто економічних структур [2, с. 380–381].

Справді, великі економічні структури, насамперед ТНК, мають суттєві важелі впливу на реальне здійснення прав людини, зокрема, таких їхніх складових, як трудові права та право на безпечне середовище. Зауважимо, що глобалізація у такому разі сприяє виникненню ситуації, у якій закон суперечить моралі. Отже, цей напрям розвитку прав людини є здебільшого негативним явищем.

Дисонанс між загальноприйнятими стандартами прав людини і модерністськими тенденціями є логічним наслідком глобалізації. Територіальна належність уже не є найвагомим критерієм у правовому регулюванні прав людини. Зміна сутності суверенітету, кризи владного начала зумовлюють глобальний погляд на права людини і їхній поступальний розвиток [2, с. 381]. За таких умов національне законодавство потребує поступової адаптації до модерністських тенденцій, що і відбувається у розвинутих країнах. Цей дисонанс можна віднести до нейтральних тенденцій, оскільки, з одного боку, захист прав людини є одним із головних обов'язків держави, послаблення її впливу порівняно з ТНК є досить загрозливим явищем. З іншого боку, винесення захисту прав людини на наднаціональний рівень і втручання міжнародної спільноти у разі порушення прав людини державою (або бездіяльності держави у разі такого порушення) є позитивним аспектом глобалізації.

У багатьох міжнародно-правових і національно-правових документах визнається такий суб'єкт інституту прав та свобод, як «майбутні покоління», зокрема у Статуті ООН, Декларації Конференції ООН з проблем навколишнього середовища 1972 р., Віденській декларації і Програмі дій 1993 р., Орхуській конвенції (Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості

у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища) 1998 р., Декларації та Програмі дій у сфері культури світу 1999 р. тощо, а також у преамбулах конституцій багатьох держав [2, с. 381]. Також прикладом уваги законодавця до прав майбутніх поколінь можна назвати ст. 37 Хартії ЄС, що закріплює обов'язок країн ЄС встановлювати підвищений рівень захисту навколишнього середовища та забезпечувати підвищення його якості відповідно до принципу сталого розвитку [9]. Піклування про майбутнє покоління є позитивним кроком у становленні більш морального законодавства глобалізованого світу. Така позиція свідчить про те, що людство нарешті почало замислюватися над тим, що буде далі, який світ побачать ті, хто буде після нас.

Глобальні проблеми сучасності, зокрема погіршення екології і загроза нестачі природних ресурсів, диктують потребу докорінної зміни ставлення людини до Землі. Нерозважливо ставлячись до навколишнього середовища сьогодні, людство ніби вже порушує право на безпечне довкілля, здоров'я або навіть життя майбутніх поколінь. Проте, незважаючи на те, що права майбутніх поколінь закріплені законодавчо, реальний стан захисту їхніх інтересів залишає бажати кращого: екологічна сфера залишається однією із найпроблемніших аспектів консолідації зусиль держав. Попри переконливі декларації на папері, сьогоденні егоїстичні інтереси переважають над думкою про майбутнє. Проте формальне визнання майбутнього покоління суб'єктом прав і свобод є позитивним аспектом у сучасному розвитку прав людини.

Трансформація змісту прав людини під натиском глобальних проблем сучасності [2], зокрема, полягає у становленні системи екологічних прав людини, а також необхідності розробки правових норм, що забезпечили б подолання відсталості деяких країн. Насамперед це стосується країн Африки, де через тотальну злиденність населення є ускладненим навіть реалізація права на життя, не кажучи вже про право на охорону здоров'я або освіту. Проблема полягає у тому, що економічно розвинуті країни не матимуть жодної ви-

годи з вирішення проблеми відсталості, а моральність людства ще не зростає до такого рівня, щоб альтруїзм утвердився на міжнародному рівні. Як слушно зазначає Л.Г. Удовика, економічно потужні держави досить часто порушують принципи рівного партнерства і справедливості, застосовують «подвійні стандарти», суттєво впливають, а в окремих випадках і визначають пріоритети зовнішньої і внутрішньої політики в економічно нестабільних молодих демократіях. Глобальні процеси без міцної правової основи неминуче призводять і будуть призводити до деформацій, перекосів, поляризації нерівності [3, с. 616].

Загроза нестачі сировини у глобальному масштабі (нафти, газу, продовольчих ресурсів) також є однією із глобальних проблем сучасності, яка в майбутньому може суттєво вплинути на зміст прав людини, якщо людство не знайде альтернативних шляхів забезпечення свого виживання.

Розмірковуючи про посилення уваги до прав меншин, доцільно зазначити, що, на думку О.В. Батанова, під меншинами слід розуміти соціально значущі частини населення, які відрізняються за національністю, релігійними, мовними та іншими ознаками від домінуючої більшості або частини населення, яка незалежно від її чисельності зазнає дискримінації. У глобалізованому світі відбувається широке впровадження принципу толерантності щодо меншин і соціальних груп, консолідованих за ознакою мови, раси, віросповідання, гендеру або сексуальної орієнтації. Соціальна толерантність полягає в усвідомленні та наданні іншим їхнього права жити відповідно до власного світогляду та служити цінностям їхньої самобутньої культури. Соціальна толерантність означає прийняття, правильне розуміння і повагу до інших культур, способів самовираження і прояву людської індивідуальності, зокрема в етнонаціональній та конфесійній сфері, сфері гендерних і статевих відносин. Саме тому толерантне ставлення розглядається як соціальна цінність, яка забезпечує права людини, свободу і безпеку, а формування цього поняття часто пов'язують із гуманістичними ідеалами [10, с. 7–8].

Права меншин закріплено, зокрема, у таких нормативно-правових актах, як Статут ООН, Європейська конвенція з прав людини й основоположних свобод (ст. 14), Рамкова конвенція про захист національних меншин, Гельсінський Заключний акт 1975 р. (розділ 7), Загальна декларація прав людини тощо. На нашу думку, утвердження рівності всіх людей незалежно від їхнього гендеру, культурно-релігійної приналежності та інших ознак та поваги до прав меншин є позитивною тенденцією з морального погляду. Проте, з іншого боку, моральні установки окремих індивідів і груп осіб можуть вступати у конфлікт із загальнолюдською тенденцією урівнення прав людей. На жаль, навіть у сучасному світі непоодинокі випадки дискримінації та упередженого ставлення до меншин.

Повне усунення проблем утвердження рівності у сучасному світі не відбулося навіть стосовно жінок, які становлять половину людства. Так, слабка стать досі зазнає утиску у професійній сфері, непоодинокі випадки надання переваги чоловікам під час прийняття на роботу, а співвідношення чоловіків і жінок, які обіймають керівні посади, явно не на користь останніх. Нормативно-правові акти всесвітнього масштабу, такі як Загальна декларація прав людини, Конвенція ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок, Пекінська декларація, а також національне законодавство більшості країн забороняють будь-які форми дискримінації щодо жінок, проте на практиці у багатьох із цих правових норм немає практичного механізму реалізації.

Отже, утвердження рівності та поваги до прав меншин усе ще залишається проблемним аспектом захисту прав людини, проте зміни у правовому регулюванні становища меншин та юридичне закріплення рівності слід віднести до позитивних напрямів розвитку прав людини.

Велика кількість збройних конфліктів у світі спричинила необхідність посилення правового регулювання статусу біженців. Нині у відповідній сфері діють такі міжнародно-правові акти, як Статут Управління Верховного комісара ООН у справах біженців 1950 р., Конвенція ООН про статус біженців 1951 р., Європейська угода про

скасування віз для біженців 1959 р., Протокол до Конвенції ООН про статус біженців 1967 р., Декларація ООН про територіальний притулок 1967 р., Європейська угода про передачу відповідальності за біженців 1980 р., Дублінська та Шенгенська конвенції 1990 р. та ін. Вважаємо посилення правового регулювання статусу біженців позитивною тенденцією, проте необхідність такого посилення спричинена недостатньо дієвим правовим регулюванням збройних конфліктів на міжнародно-правовому рівні.

Усе частіше у юридичній літературі, як зарубіжній, так і вітчизняній, згадується так зване четверте покоління прав людини. До переліку цих прав належать право на зміну статі, трансплантацію органів, клонування, використання віртуальної реальності, одностатевих шлюбів, штучного запліднення, евтаназії, вільної від дитини сім'ї та незалежного від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами [11, с. 101]. За сучасного технологічного і соціокультурного розвитку людства реалізація будь-якого з цих прав стає практично можливою. З іншого боку, ці питання є доволі неоднозначними як із законодавчого, так і з морально-етичного погляду. Ставлення до прав людини четвертого покоління може суттєво різнитись як на законодавчому, так і на моральному рівнях, і навіть те, що формально дозволено, може викликати неприйняття у певних груп осіб та індивідів. Це той випадок, коли норми моралі вступають у конфлікт із нормами права. З іншого боку, мораль на індивідуальному або груповому рівнях може дозволяти те, що заборонено законом, проте у такому разі заборонена поведінка буде реалізована на практиці лише у поодиноких, виключних випадках й отримує відповідне переслідування за законом, якщо це доцільно. Визначити, чи є становлення четвертого покоління позитивним або негативним аспектом розвитку законодавства неможливо – це питання є занадто складним через велику кількість суперечливих аспектів і потребує окремого ґрунтовного дослідження.

Отже, аналіз наукових праць із проблематики прав людини дозволяє виокремити такі напрями їхнього розвитку: 1) усклад-

нення системи міжнародного правового регулювання прав людини та зростання міжнародної співпраці у цій галузі; 2) трансформація змісту прав людини під натиском глобальних проблем сучасності; 3) універсалізація прав людини; 4) зміна суб'єкта контролю у сфері прав людини; 5) суперечність (дисонанс) між загальноприйнятими стандартами прав людини та модерністськими тенденціями; 6) визнання такого суб'єкта інституту прав та свобод, як «майбутні покоління»; 7) посилення уваги до прав меншин і утвердження рівності; 8) посилення правового регулювання статусу біженців; 9) становлення прав людини так званого четвертого покоління. Зазначені тенденції поєднують позитивні, негативні та нейтральні аспекти.

Висновки і пропозиції. В умовах глобалізації права людини поступово трансформуються, аналіз сучасного законодавства дозволяє виокремити нові напрями їхнього розвитку. Попри універсалізацію прав людини, зростання міжнародних правових актів та інститутів, які сприяють захисту прав людини, практична реалізація цих правових приписів лишається досить проблематичною, що зумовлено низькою ефективністю дієвих механізмів їхньої реалізації в умовах посилення глобальних ризиків і загроз.

Список використаної літератури:

1. Сироїд Т.Л. Правова основа та механізми захисту прав людини на міжнародному регіональному рівні / Т.Л. Сироїд // Вісник Академії митної служби України. Серія «Право». – 2014. – №. 1. – С. 79–86.
2. Щирба М.Ю. Ознаки трансформації прав людини в умовах глобалізації суспільства/М.Ю.Щирба [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/33000/1/61-378-382.pdf>.
3. Антропология права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : статті учасників Міжнар. «круглого столу» (м. Львів, 3–5 груд. 2010 р.). – Львів : Галицький друкар, 2010. – 696 с.
4. Марченко Н.М. Государство и право в условиях глобализации / Н.М. Марченко. – М. : Проспект, 2009. – 400 с.
5. Щавінський В.Р. Держава як позивач у адміністративному процесі: сутність та

- відповідність природі адміністративної юстиції / В.Р. Щавінський // Публічне право. – 2015. – № 4 (20). – С. 103–108.
6. Максимов С.І. Універсальність прав людини / С.І. Максимов // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – № 1. – С. 110–117.
7. European Court of Human Rights Annual Report 2014 // Registry of the European Court of Human Rights. – Strasbourg, 2015. – 178 p.
8. Bauman Z. Globalization: The human consequences / Z. Bauman. – Columbia University Press, 1998. – 188 p.
9. Хартія основних прав Європейського Союзу : міжнародний документ від 7.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
10. Батанов О.В. Права меншин в умовах глобалізації: проблеми становлення та реалізації / О.В. Батанов // Часопис Київського університету права. – 2013. – №. 4. – С. 7–12.
11. Аврамова О.Є. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми / О.Є. Аврамова, О.С. Жидкова // Право України. – 2010. – №. 2. – С. 101–107.
-

Крылова Д. С. Направления развития прав человека в условиях глобализации

Статья посвящена общетеоретическому анализу направлений развития прав человека в условиях глобализации. Исследовано современное международное и украинское законодательство, а также состояние защищенности прав человека в отдельных странах ЕС. Анализ соответствующих направлений развития осуществлен с позиций взаимосвязи моральных и правовых норм. Выявлены проблемы и перспективы развития правозащитной деятельности.

Ключевые слова: глобализация, мораль, права человека, универсализация, международные организации, транснациональные корпорации.

Krylova D. Directions of human rights development under the conditions of globalization

The article is dedicated to general theoretical directions of human rights development under the conditions of globalization. The modern international and Ukrainian legislation is investigated as well as the condition of human rights protection in particular EU countries. The analysis of corresponding directions of development from the perspective of moral and legal norms is made. The problems and perspectives of human rights defence activity are revealed.

Key words: globalization, morality, human rights, universalization, international organizations, transnational corporations.